

ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ МУНОСИБ ҲИССАСИ

Иккинчи жаҳон урушида қозонилган ғалабага ўзбек халқи ҳам муносиб ҳиссасини қўша олган. Фронт ва фронт ортидаги қаҳрамонликлар жуда катта қурбонлар эвазига қўлга киритилгани ҳеч кимга сир эмас. Мустақиллик йилларида республикамизда уруш қатнашчиларига бўлган эътибор давлат сиёсатига айланди.

1939 йил 1 сентябрь куни фашистлар Германияси қўшинларининг Польшага бостириб кириши билан бошланган бу уруш 61 мамлакатни, Ер шари аҳолисининг 80 фоизини, яъни 1,7 миллиард кишини ўз гирдобига тортди. Иккинчи жаҳон урушини йирик давлатлар ўртасидаги ихтилофлар, тажовузкор кучларнинг дунёга ҳукмрон бўлиш учун интилишлари келтириб чиқарган эди. Урушни ўзаро иттифоқда бўлган асосий босқинчи давлатлар – фашистлар Германияси, Италия ҳамда Япония бошлади. Улар орасида Германия уюштирувчи, етакчи роль ўйнади. Фашизм ўта агрессив, ўта уришқоқ сиёсий куч, сиёсий партия сифатида Биринчи жаҳон уруши тугаши биланоқ дастлаб Италия сўнгра Германияда вужудга келади. Фашистик кучларни Биринчи жаҳон уруши якунларидан норози бўлган, дунёни қайтадан бўлишга ва ҳукмрон бўлишга интилувчи йирик молия-саноат корхоналари эгалари, ҳарбийлар ҳар томонлама қўллаб-қувватладилар. Фашистлар икки жаҳон уруши ўртасида ўтган 20 йил давомида илдиз отиб, кучайиб боради ва ниҳоят Германия, Италия ва бошқа мамлакатларда сиёсий ҳокимиятни эгалладилар.

Жаҳон тарихшунослигида Иккинчи жаҳон урушининг 1-даври сифатида 1939 йил 1 сентябрдан 1941 йил 22 июнгача бўлган давр эътироф этилиб, мазкур даврда фашистлар Германияси Ғарбий ва Марказий Европада ҳукмронликни қўлга киритади. Қисқа вақт мобайнида Германия ва Италия Европадаги 10 та давлатни – Польша, Чехословакия, Югославия, Бельгия, Голландия, Люксембург, Дания, Норвегия, Австрия, Францияни босиб олди. Миллатлар лигаси эса ўз фаолиятини тўхтатади. Гитлер бошчилигидаги Германия Ғарбий Европанинг ҳарбий, иктисодий ресурсларини қўлга киритгач, 1941 йил 22 июнь куни ҳужум қилмаслик тўғрисидаги шартномани бузиб, уруш эълон қилмасдан СССРга хоинона ҳужум бошлади. Фашистларнинг асосий мақсади СССРни тўлиқ босиб олиш, бойликларини ўзлаштириш, миллионлаб кишиларни қириш ва қолганларини қул қилишдан иборат эди.

Фашистлар Германиясининг СССРга қарши олиб борган уруши характер жиҳатидан босқинчилик, адолатсиз уруш сифатида тарихга кирган. Германия билан ҳамкорликда унинг иттифоқчилари – Италия, Финляндия, Венгрия, Руминия, Болгария ҳам СССРга қарши урушга кирдилар. Собик совет ҳукумати 22 июнь куни урушнинг бошланиши муносабати билан мамлакат халқига мурожаатнома ишлаб чиқди ва мазкур ҳужжат ўша куниёқ радио орқали эълон қилинади.

Урушнинг бошланганлиги тўғрисидаги шумхабар етиб келган куниёқ Ўзбекистоннинг барча шаҳар ва туманларида, корхона ва муассасаларида митинг ва йиғилишлар бўлиб ўтди. Ишчилар, хизматчилар, деҳқонлар, зиёлилар, талаба ёшлар ўз Ватанларини ҳимоя қилишга, юзма-юз жангларда босқинчиларни тор-мор этиш учун урушга боришга, ғалабани таъминлаш учун фронт орқасида фидокорона меҳнат қилишга тайёр эканликларини билдирдилар.

Юқорида таъкидланганидек, бошқа республикалар қатори ўзбекистонликлар ҳам фронтга отландилар. Урушнинг биринчи ойидаёқ ҳарбий комиссарликларга 32 мингдан кўп ишчи, хизматчи, колхозчи, ёшлар ўзларини фронтга жўнатишни сўраб ариза бердилар. Барча вилоят, шаҳар ва туман ҳарбий комиссарлари ҳарбий хизмат мажбуриятида бўлганларни сафарбар этиш билан шуғулландилар. Бунинг натижаси ўлароқ юз минглаб ватандошларимиз қўлга қурол олиб, фронтга жўнаб кетдилар. 1941 йил 23-24 июнда Самарқанд, Бухоро, Андижон, Наманган, Фарғона, Нукус шаҳарларида кўп минг кишилик митинглар бўлиб ўтди ва уларда сўзга чиққанлар Ватанни кўксини қалқон қилиб ҳимоя қилишга

ваъда беришди. Архив ҳужжатларининг далолат беришича, урушнинг дастлабки кунларида республиканинг турли шаҳар ва туманларидан ҳарбий комиссарликларга кўнгилиллардан 14 мингдан ошқ ариза келиб тушган. 1941 йил 1 ноябрдаги маълумотларга кўра, Тошкентда ҳаммаси бўлиб 35 та ҳарбий таълим пункти ташкил қилинди.

Ўзбекистонда 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97-алоҳида ўқчи бригадалари ҳамда 99, 100, 101, 102, 103-кавалерия дивизиялари ташкил топди. Уларнинг ташкил қилиниши бўйича барча масъулият республика вилоятлари орасида тақсимлаб чиқилди. Миллий ҳарбий қисмларни ташкил этиш бўйича барча харажатлар маҳаллий ресурслар ва аҳоли ҳисобидан қопланди.

Ўрта Осиё ҳарбий округи фронт учун жангчилар ва офицерлар тайёрладиган марказга айлантирилди. Мазкур округ 1941 йил июндан 1942 йил охиригача бўлган муддатда ҳарбий сафарбарлик асосида 109 та ҳарбий қўшилма тузишга муваффақ бўлиб, ҳаракатдаги армияга ва Олий Бош Қўмондонлик қароргоҳи захирасига 86 та дивизия ва бригада жўнатади. Ўз ўрнида Ўзбекистон ҳукумати ва ватанпарвар кучлар кўплаб миллий ҳарбий қўшилмалар тузиш ташаббуси билан чиқдилар. 1941 йил 13 ноябрдан 1942 йил мартгача бўлган даврда 14 та миллий ҳарбий қўшилма, жумладан, 9 та ўқчи бригада, 5 та отлик аскарлар дивизияси тузилиб, фронтга жўнатилди. Ўз навбатида урушнинг дастлабки йилларида Қорақалпоғистондан ҳам 1 700 ишчи ва 13 000 дан ортиқ ёш фронтга юборилди. Шу билан бирга 1941 йил 1 ноябрда республикада 20 та батальон, 114 та рота, 955 та бўлинма ташкил қилинди. 1941 йил 3 декабрга келиб, 97-Қорақалпоғистон алоҳида миллий бригадаси тузилиб, унинг таркибига 5 500 нафар ишчи ва ёшлар ихтиёрий равишда кирдилар.

Хоразм вилояти бўйича 1 156 киши, Самарқанд вилояти бўйича 1941 йил, 8 июлга қадар – 1 316, 4 августга қадар – 2 933, Тошкент вилояти бўйича 1941 йил, 26 июнь куни 932 киши, Фарғона вилояти бўйича 1 735, Андижон вилояти бўйича 798, Наманган вилояти бўйича 267 киши фронтга юборилди. Миллий қўшилма аскар ва офицерларига яхши ҳарбий таълим беришда, улар билан фронтни мустаҳкамлашда Ўзбекистонда тузилган захирадаги 24-ўқчи дивизия катта роль ўйнади. Дивизиянинг бошлиқ ва офицерлари таркибда 178 нафар ўзбек ўғлони фаол хизмат қилди. Бу дивизия уруш йилларида 390 минг кишидан зиёд жанговар кучлар тайёрлади ва фронтга жўнатди.

Ўзбекистонлик жангчилар 1942 йилда Қрим, Донбасс, Дон, Кубан, Шимолий Кавказда бўлган оғир жангларда ҳам қатнашиб, ўз вазифаларини бажардилар. Ўзбекистонда узоқ йиллар хизмат қилган генерал И. Петров Севастополь ҳимояси учун бўлган 8 ойлик уруш иштирокчиси бўлиб, у катта ҳарбий маҳорат билан алоҳида денгизбўйи армиясига қўмондонлик қилди. Севастополни қуруқликдан ҳимоя қилишни ташкил этди. Унинг адыютант тошкентлик катта лейтенант З. Қаҳҳоров эди. Генерал И. Петров Шимолий Кавказ фронти, кейинроқ 4-Украина фронтига қўмондонлик қилади, Берлин операциясида қатнашди. Урушдан кейин Тошкентга қайтиб келиб, Туркiston ҳарбий округи қўшинларига қўмондонлик қилди. Ўзбекистонликлар 62- ва 64-армиялар сафларида туриб, тарихий Сталинград жангида қаҳрамонона жанг қилдилар. Жанглар авжига чиққан пайтда Сталинградга Самарқанд ва Фарғонада тузилган 90- ва 94-ўқчи бригадалар етиб келиб, жангга кирдилар. Бу бригадалар асосан ўзбек йигитларидан тузилган бўлиб, командирлари орасида С. Нуриддинов, В. Умаров, А. Муродхўжаев, Ф. Норхўжаев ва бошқалар бор эди.

21-отлик аскарлар дивизиясининг баланд жанговар руҳда жанг қилишида дивизия комиссари, кейинроқ генерал-майор унвонига эришган Муллажон Узоқовнинг хизмати катта бўлди. Волга бўйларида дахшатли жанглар бўлаётган пайтда ўзбекистонлик жангчилар ўзбек халқининг уларга ёзган хатини олдилар. Жангчилар бу хатни жанговар топшириқ деб қабул қилдилар. Унга жавобан янада қатъийроқ, шиддатлироқ жанг қилдилар. 128-гвардиячи Туркiston тоғ-ўқчи дивизияси аскарлари душманга қарши шиддатли зарбалари билан шуҳрат қозондилар.

Кичик лейтенант М. Кабиров взводига Перелазовск хутори ёнидаги тепаликни эгаллаш ва ушлаб туриш вазифаси топширилди. Взводнинг 40 та жангчиси ҳамма томондан очик, душманга кўриниб турган ялангликдан ўрмалаб тепага юрди, қаттиқ жанг, оғир йўқотишлар эвазига тепаликни ишғол этди. Тирик қолган 11 жангчи душманнинг 300 жангчисига қарши 12 кун давомида тепаликни қўлдан бермай жанг қилишди ва душманни ўша тепалик ёнида тўхтатиб қолди. Уларнинг 9 таси ўзбек, 1 таси қозоқ ва 1 таси татар миллати вакиллари эди. Оғир жангда Б. Алимбеков, Д. Аҳмедов, Б. Ғаффоров, С. Мардонов, Ҳ. Мусаев, С. Пайзиев, Н. Ҳайитов, С. Тленовнинг қони ана шу тепаликда абадий қолди. Фақат Абдурахмон Эрдонов ва М. Кабиров тирик қолишди. Бу тепалик ҳозиргача «Шарқнинг 11 қаҳрамони» деб аталиб келинмоқда.

Урушнинг боришида Сталинград учун олиб борилган жанг муҳим аҳамиятга эга бўлган. Машҳур сержант Павлов уйини мудофаа қилган жангчилар орасида ўзбек йигити Камолжон Турғунов ҳам бор эди. Сталинградда жанг қилаётган наманганлик офицер Мамасоли Жабборов 1942 йилнинг ноябрида ўзининг мотоўқчилар ротаси билан чекиниб бораётган душманнинг иккита полкига шиддатли ҳужум қилиб, 400 нафар аскар ва зобитни қириб ташлади, 230 нафарини асирга туширди ва анчагина қурол-аслаҳани ўлжа қилиб олади. Снайпер Абдужаббор Алиқулов ҳисобига 13 гитлерчининг қириб ташлагани ёзиб қўйилганлиги маълум.

Бошқа бир ўзбек снайпери Ҳайит Хўжаматов Сталинград жангларида 117 фашист аскар ва зобитини қириб ташлади. Пулемётчи Ҳамро Очилов жангда кўрсатган қаҳрамонлиги учун «Ленин» ордени билан тақдирланганди. Кичик лейтенант Жўра Турдиев бош бўлган бўлинма тўпчилари катта маҳорат кўрсатиб, 200 дан ортиқ фашистни ер тишлатди. Гвардиячи майор Убайдулла Мирзоидовнинг батальонидаги жангчилардан Солих Ғуломов 100 дан ортиқ гитлерчинини, Темир Худойбердиев душманнинг 50 нафар аскарини отиб ўлдирди ва 100 дан ортиқ фашистни асир олди. Ўзбекистонлик жангчилар Сталинград остоналарида фашистлар Германиясини тор-мор қилишда жангнинг олдинги сафларида бўлдилар. Ўзбекистонлик 2 788 жангчига «Сталинград мудофааси учун» медали топширилди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган минглаб юртдошларимиз хотирасини ёд этиш, оловли жанггоҳлардан омон қайтган боболаримизга, оғир кунларни сабр-бардош билан енгган, машаққатли дақиқаларда ҳам ўзлигини йўқотмаган, имони бутун юртдошларимизга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиш том маънода миллий қадриятга айланди. Бу ҳол ёшларни юртпарварлик, меҳнатсеварлик, аждодларининг энг яхши аъналаридан фахрланиш, уларга муносиб ворислар бўлиш руҳида тарбиялашда беқиёс аҳамиятга эга.

«Шон-шараф» музейи кичик илмий ходими Зинур БОЗОРОВ тайёрлади.